

[itobiad], 2019, 8 (4): 3001/3020

Yeni Toplumsal Hareketler ve Dijital Ağlarda İletişim: Eleştirel Bir Yaklaşım*

New Social Movements and Communication in Digital Networks: A Critical Approach

Mehmet Fatih ÇÖMLEKÇİ

Öğr. Gör. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Dış İlişkiler Koordinatörlüğü

Lecturer, Kırklareli University, Coordination Office of Foreign Relations

mcomlekci@klu.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-4811-5558

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 05.08.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 12.12.2019
Yayın Tarihi / Published : 21.12.2019
Yayın Sezonu : Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season : October-November-December

Atıf/Cite as: Çömlekçi, M. (2019). Yeni Toplumsal Hareketler ve Dijital Ağlarda İletişim: Eleştirel Bir Yaklaşım. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (4), 3001-3020. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/49747/601542>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012- Karabük University, Faculty of Theology, Karabük, 78050 Turkey. All rights reserved.

* Bu çalışma, yazar tarafından Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne 2018 yılında sunulan "Yeni Toplumsal Hareketler Bağlamında Siyasal İletişim Süreçleri: Kültürel Mücadele ve Hegemonya Arayışı" adlı doktora tezinin teorik kısmından türetilmiş makedir.

Yeni Toplumsal Hareketler ve Dijital Ağlarda İletişim: Eleştirel Bir Yaklaşım

Öz

Dijital iletişim ağların gündelik hayatımızın bir parçası haline geldiği günümüzde, yeni toplumsal hareketlerin bu yeni araçları kullanım biçimleri sıklıkla tartışılmaktadır. Toplumsal hareket iletişiminin sosyal medya platformlarına taşınmaya başladığı bir ortamda, bu gidişatın toplumsal etkilerine karşı eleştirel yaklaşımlar da çoğalmıştır. Çalışmanın amacı, yeni toplumsal hareketler ve bu bağlamda dijital iletişim ağlarının kullanımına ilişkin literatürü ortaya koyduktan sonra, Ortadoğu'daki Arap Baharı ve İspanya'daki 15-M hareketleri üzerinden yeni iletişim teknolojilerinin kendiliğinden demokratik kültüre katkı yaptığı ve toplumsal hareketlerin etki kapasitesini genişlettiği yönündeki iyimser inancı eleştirel bir bakış getirmektir. Bu doğrultuda, dijital araçları toplumsal değişimin asli unsuru olarak gören teknolojik determinist bir yaklaşım yerine, internet ortamını demokratik ve şeffaf hale getirci süreçleri desteklemek daha bilinçli bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır. Bu çerçevede çalışmada, yeni iletişim teknolojilerinin getirdiği risklere, sosyal medya platformlarının toplumsal hareketlerin sosyal değişim hedefleri bağlamındaki sınırlılıklarına ve dijital platformlara karşı eleştirel ve sorgulayıcı yaklaşımın önemine dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yeni toplumsal hareketler, Arap Baharı, Dijital iletişim, Sosyal medya, Dijital ağlar.

New Social Movements and Communication in Digital Networks: A Critical Approach

Abstract

Today when digital communication networks have become a part of our daily lives, the use of these new tools by the new social movements is discussed frequently. In an environment where the political communication process is moving to social media platforms, critical approaches against the social impacts of this trend have also increased. The purpose of this study is to present a critical view to the optimistic belief that new communication technologies contribute to the democratic culture and expand the impact capacity of social movements per se, through Arab Spring in the Middle East and 15-M movements in Spain, after introducing the literature concerning new social movements and in this context, the use of digital communication networks. In this respect, supporting processes that will make the internet environment democratic and transparent instead of a technological determinist approach that considers digital tools an essential element for social change stands out as a more prudent approach. In sum, the study has stressed the risks of new communication technologies, limitations of social media platforms in the context of social change goals of social movements and the importance of developing a critical and questioning approach to digital platforms.

Keywords: New social movements, Arab Spring, Digital communication, Social media, Digital networks.

Giriş

Dünyanın hızlı bir sanayileşme, teknolojik ilerleme ve ideolojik mücadele sürecine sahne olduğu 19. ve 20. yüzyıllarda kavramsal anlamda ele alınmaya başlayan toplumsal hareketler, içerisindeki toplumsal aktörler ve onların toplumsal değişim talepleri bağlamında birçok sosyal bilimcinin ilgisini çekmiştir. Temel olarak bir grup insanın belirli bir amaç çerçevesinde toplumsal anlamda değişim sağlama isteğiyle bir araya gelerek bu isteklerini kamusal alanda dile getirmeleri olarak tanımlanabilecek toplumsal hareketler, kolektif bir eylem gerektirdiğinden organizasyon ve mobilizasyon bağlamında iletişim biliminin de konusu olmaktadır. Özellikle 20. yüzyılda radyo ve televizyon gibi yeni iletişim teknolojilerinin devreye girmesi, bunun öncesinde ise gazete, el ilanı ve broşür gibi geleneksel yazılı medya araçlarının kullanımı toplumsal hareketlerin yayılmasını kolaylaştıran unsurlar olarak ön plana çıkmıştır.

Günümüzde ise, toplumsal hareketlerin niteliği ve bu bağlamda kullanılan iletişim araçları kayda değer bir değişime uğramaktadır. Öncelikle 20. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte, emek - sermaye karşıtlığından hareket eden ekonomik tabanlı ve geniş kesimleri ilgilendiren toplumsal hareketlerden (işçi hareketleri, temel hak hareketleri); farklı kimlikleri ön plana çıkaran (kadın hareketi, göçmen hak mücadeleleri), daha küçük ölçekte ve sadece belirli mücadele alanlarına odaklanan (çevre savunması, hayvan hakları, anti-nükleer mücadele vb.) toplumsal hareketlere doğru bir değişim gerçekleşmeye başlamıştır. “Yeni toplumsal hareketler” olarak da adlandırılan bu yeni paradigma iletişimsel anlamda da dönüşümü beraberinde getirmiş, özellikle internet ve sosyal ağlar toplumsal hareketlerin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. İşte bu çerçevede çalışmanın amacı, yeni toplumsal hareketler ve bu bağlamda dijital iletişim ağlarının kullanımına ilişkin literatürü ortaya koyduktan sonra, Orta Doğu’yu 2010 yılı ile birlikte etkisi altına alan “Arap Baharı” ve İspanya’da 2011 yılında başlayan 15-M¹ toplumsal hareketleri üzerinden, yeni iletişim teknolojilerinin kendiliğinden demokratik kültüre katkı yaptığı ve toplumsal hareketlerin etki kapasitesini genişlettiği yönündeki iyimser inancı eleştirel bir bakış getirmektir.

1. Yeni Toplumsal Hareketler Paradigması

Toplumsal hareketler, toplumsal değişim sağlama amacıyla kolektif biçimde gelişen, kurumsal siyasi aktörler dışındaki kesimleri de barındıran organize hareketler olarak tanımlanmıştır (Marx ve McAdam, 1994: 13-17). Başka bir

¹ Hareket başlangıç tarihi olan 15 Mayıs (May) ile anılmaktadır. Ayrıca söz konusu toplumsal hareketlilik süreci için Indignados (Öfkeliler) tanımlaması da kullanılmaktadır.

tanıma göre ise, politik veya kültürel bir uzlaşmazlık anında ve paylaşılan kolektif kimlik temelinde bireyler, gruplar ve organizasyonlar arasındaki gayri resmi etkileşim ağı bu hareketleri oluşturmaktadır (Diani, 2000: 387). Ayrıca söz konusu hareketler, toplumsal değişim, organizasyon, politika, kurumsal, bireysel ya da topluluk temelli eylemsellik ve kimlik gibi birçok değişkeni içerisinde barındırmaktadır. Melucci (1980) toplumsal hareketleri çeşitli ve yenilikçi sosyal buluşların meydana geldiği bir laboratuvar olarak değerlendirmiştir. Tarihsel olarak bu hareketlerin yeni fikirlerin filizlendiği ortamı da sağlayabildikleri görülmüştür.

Yeni toplumsal hareketler şeklinde anılan ve 1960'lı yıllarla birlikte sosyo-politik denkleme giren hareketler ise, geçmişin işçi sınıfı temelli, ekonomik ve siyasi nitelikli mücadelelerinden farklı özelliklere sahiptir. Geçmişin hedefleri tümünden terkedilmemiş, ancak bu yeni hareketler endüstri sonrası toplumu imleyen, belirli merkezi olmayan, esnek, norm, değer ve kimliksel yapılarıdaki değişimi ön plana çıkaran bir eğilim göstermiştir (Calhoun, 1993: 390; Çayır, 1999: 26-27; Touraine, 1999: 48-51; Topal Demiroğlu, 2014: 135-136). 1990'lı yıllarla birlikte toplumsal hareketlere geleneksel / kurumsal siyaset dışı aktörler de girmiş ve bireyler kolektif yapıların içinde kimliksiz bir parça olmaktan çıkarak hareketlerde özne konumuna yükselmeye başlamıştır. Yeni toplumsal hareketler içinde bulunulan mevcut yapının tümünden reddedilmesine dayanmamakta, farklı hareketlerin (çevre, kadın vb.) merkezlessiz şekilde bir araya gelerek ortak dönemsel mücadelelere girişebildiği ve bu anlamda sivil toplum içindeki çatışmaların merkezi duruma geldiği bir hareketlilik durumunu anlatmaktadır. Yeni toplumsal hareketlerin bireylerin kimlik ve özel alanlarını koruma / tanımlama mücadelesi ve devlet ile piyasaya karşı kişisel hakların müdafaa edilmesi boyutlarını ön plana çıkaran Melucci de (1980: 217-218) bu bağlamda bazı temel özelliklerin altını çizmiştir:

- Geleneksel hareketlerden farklı olarak üretim ve paylaşım süreçleri temelinde değil sembolik düzeyde sistemle mücadeleye girerler,
- Küresel dayanışma ağlarının oluşumuna imkan tanıyarak ulus-ötesi bir nitelik gösterirler,
- Kültürel değişim ve yüksek eğitilmiş / vasıflı yeni elitlerin ortaya çıkışını desteklerler,
- Ademi merkezizetçi, yenilikçi ve katılımcı bir görüntü arz ederler.

Offe (1985: 832-833) ise yeni toplumsal hareketlerin işçi sınıfının lokomotif olduğu geleneksel hareketlerin aksine orta sınıfın, gençlerin ve yüksek eğitim seviyesine sahip grupların desteğini aldığını, bu kişilerin birer özne olarak toplumsal süreçlerle ilgili eyleme geçme farkındalığına sahip olduklarını ifade etmiştir.

Tablo 1: Geleneksel Sosyal Hareketler ile Yeni Toplumsal Hareketlerin Farkları

Geleneksel Sosyal Hareketler	Yeni Toplumsal Hareketler
Kapitalizme doğrudan karşıtlık söz konusudur.	Endüstri sonrası ve rasyonel / modern topluma bir tepki söz konusudur.
Katılımcılar çoğunlukla işçidir, ekonomik çıkarlar temelinde bir kolektif yapı mevcuttur.	Katılımcılar orta sınıftandır; kolektif kimlik etnisite, cinsiyet gibi olgulara bağlıdır.
Hareketin hedefleri genelde maddidir ve ekonomik anlamda yeniden bölüşüm temellidir.	Hareketin hedefleri tamamen maddi değildir ve yaşam kalitesi odaklıdır.
Hareketin organizasyonu ve eylemleri bürokratik bir yapıyla düzenlenmiştir.	Hareket merkezsizdir.
Hareketler politik düzlemde eylemseldir.	Hareketler kültürel düzlemde de sembolik bir eylemsellikle iş görebilirler.

Özetle, yeni toplumsal hareketlerde ağırlık merkezi geleneksel / kurumsal siyasi yapılardan sivil topluma kaymış, buradaki kimlik inşası ve çatışması süreçleri belirleyici hale gelmiştir. Bu bağlamda siyasal ve ekonomik taleplerin yanına kültürel hak talepleri de eklenmiş, topyekün bir toplumsal değişim sağlama mücadelesi yerini daha esnek ve merkezsiz, kimlik odaklı çeşitli mücadelelere bırakmaya başlamıştır. Cohen ve Arato (1994: 493-497) ise eski ve yeni toplumsal hareketleri bütünleşik olarak ele almış, yeni hareketlerin kimliksel ve kültürel mücadelelerini kazanmaları için politik ve ekonomik düzlemde de bazı kazanımlar elde etmeleri gerektiğini vurgulamıştır.

2. Dijital İletişim Ağları ve Toplumsal Hareketler

Özellikle 21. yüzyılla birlikte yeni iletişim teknolojilerindeki çarpıcı gelişmeler ve internet ile sosyal ağların iletişim ortamını dönüştürmesi toplumsal hareketleri de çeşitli biçimlerde etkilemiştir. İnternet teknolojisi zaman-mekân kısıtlarını ve enformasyonun serbest dolaşımı önündeki engellerini ortadan kaldırarak toplumsal anlamda birçok dönüşüme sebebiyet vermiştir. İletişim ve bilgi paylaşımına olanak sağlayan internet, ilk dönemlerinden bu yana, bireylere zaman ve mekândan bağımsız olarak fiziksel mevcudiyetin zorunlu olmadığı bir sosyal iletişim alanı sunmaktadır

(Haberli, 2012: 131). Papacharissi'ye (2002: 15) göre yeni iletişim teknolojileri sağladıkları yeni dijital araçlarla vatandaşların sosyal ve politik konulara olan katılımını güvence altına almasa da arttırmıştır. Van Laer ve Van Aelst'e (2010: 230) göre de dijital olanaklar toplumsal hareketlerin eylem repertuarının genişlemesini sağlamıştır. Bununla bağlantılı olarak da toplumsal hareketlerin örgütlenmesi, mobilizasyonu, hak taleplerinin topluma aktarılması ve zaman zaman marjinal hale getirilen madun kesimlerin seslerinin duyulması gibi konularda yeni iletişim teknolojileri devreye girmeye başlamıştır.

Dijital iletişim ortamının "ağlar oluşturmaya" ve bu ağlar üzerinde çeşitli amaçlarla bir araya gelmeye olanak sağlayan yapısı sayesinde, görüntü, fikir ve söylemlerin siber uzamda hızlı bir biçimde yayılması ve aynı fikir / değerleri paylaşan insanların bir araya gelmesi de kolaylaşmıştır. Castells'in (2013: 18-19) iyimser biçimde "umut ağları" olarak adlandırdığı bu ortam, yine aynı yazara göre küresel sistemin dışına itilmiş kesimlerin örgütlenebilmesi ve fikirlerini daha geniş kitlelere ulaştırabilmesi için hayati öneme sahiptir. Geleneksel siyasi aktörlere yenilerini ekleyen, yatay olarak örgütlenen ve internet vasıtasıyla iletişime geçen yerel toplulukları ön plana çıkaran bu yeni hareketler, özellikle 2000'li yıllarda küresel anlamda görünür hale geldi. Sanal cemaatler ya da topluluklar şeklinde de adlandırılan bu gruplar, sadece internet temelli bir araya gelerek ya da fiziksel toplulukların uzantısı olarak çevrimiçiyle etkileşim sağlamak suretiyle, insanların ortak değer, inanç ve düşüncelerini paylaşmalarına imkan sağladı (Haberli, 2012: 125-131).

Dahlberg'e (2001: 615-622) göre de internet hiyerarşik olmayan yapısıyla toplumsal hareket grupları arasında koordinasyon sağlama, örgütlenme ve mobilizasyon bağlamında düşük maliyetli çözümler sunma, politik tartışma sahasını genişletme ve grup içi hızlı iletişimi mümkün kılmaya gibi faydalar sağlamaktadır. Bunun yanında, sayısal iletişim ağları kişilere toplumsal, politik ve kültürel paylaşımlarda bulunabildikleri, fikirlerini etkileşime sokabildikleri ve politik katılım sağlayabildikleri kamusal bir mekân sağlamıştır (Papacharissi, 2002: 11). Bu görüşe göre internet kamusal bir mekân olarak politik fikir alışverişinin ve tartışmanın meydana geldiği bir forum niteliği taşımaktadır ve böylece demokratik tartışma kültürünün gelişimine katkı sunmaktadır. Ayrıca sanal toplulukların oluşmaya başlaması, internet temelli çeviri uygulamalarının da yardımıyla topluluğa üye kişiler arasındaki dil bariyerlerinin aşılması (Haberli, 2012: 129) ve hareketlerin/toplulukların daha küresel bir nitelik kazanması sonucunu da doğurmuştur.

Bununla birlikte, internet mümkün kıldığı çevrimiçi - çevrimdışı (*online - offline*) etkileşimi ile toplumsal hareketlerin kamusal alanda yayılmasını kolaylaştırmış; grup içi iletişim, yeni taraftarlar bulma, ağlar oluşturma,

hareketi koordine etme, ana-akım medyadan bağımsız haber akışı sağlama ve karar alma süreçlerini hızlandırma gibi konularda yeni olanaklar sunmaya başlamıştır (Cammaerts, 2015: 1029-1032). Ayrıca sadece internet temelli olan bazı dijital araçlar da toplumsal hareket grupları tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Alternatif medya mecraları, bloglar, çevrimiçi imza toplama, sosyal medya kampanyaları, internet yayıncılığı, sanal eylemler ve e-posta bombardımanları bunlar arasında sıralanabilir. Özetle internet ve sosyal ağlar birçok yeni dijital aracı yeni toplumsal hareketlerin kullanımına sunmuştur. Ancak bu yeni araçların toplumsal hareketlerin toplumsal değişim sağlama hedefleri bağlamında ne ölçüde etkili olduğu ayrı bir tartışma konusu olarak güncelliğini korumaktadır.

3. Sosyal Medya ve Arap Baharı

Toplumsal hareketlerle yeni iletişim teknolojileri ilişkisinin izinin sürülebileceği örneklerden biri Arap Baharı olarak adlandırılan toplumsal hareket sürecidir. Arap Baharı, Mısır ve Tunus'ta hükümet aleyhindeki protestolarla başlamış, bu gösteriler Suriye, Libya, Yemen ve Irak'taki yönetim değişikliği, askeri darbe ve iç savaş gibi bir dizi olayı tetiklemiştir. Arap Baharı'nın kıvılcımı, Tunuslu pazarıcı Mohamed Bouazizi'nin mallarına belediye zabıtalardan el koyulması ve sonrasında bu kişinin kendini yakması ile çakılmış; ülkedeki yüksek işsizlik oranı, enflasyon, yolsuzluk ve özgürlük kısıtlamalarına tepki olarak yükselen sokak hareketleri neticesinde çok uzun süredir görevde olan devlet başkanı Zine El Abidine Ben Ali görevden uzaklaştırılmıştır. 1967 yılından beri neredeyse sürekli olağanüstü hal yasalarının geçerli olduğu Mısır'da ise, ülkeyi 30 yıldır yöneten Hüsnü Mübarek'e karşı 25 Ocak 2011 tarihinde başlayan ve 18 gün süren, sosyal medya destekli sokak eylemleri gerçekleştirilmiştir. Kahire'nin sembolik öneme haiz Tahrir Meydanı'nda gerçekleştirilen gösterilere katılanların geri adım atmaması ve eylemlerin kitleliliğinin giderek artması neticesinde 11 Şubat 2011 tarihinde Hüsnü Mübarek görevden çekildiğini açıklamıştır. Ancak bu süreç etkilediği ülkelerin farklı politik gelenek, kültür ve toplumsal formasyonlarına bağlı olarak birbirinden çok farklı sonuçlar vermiş, örneğin Arap Baharı ertesinde Suriye kanlı bir iç savaşa sürüklenmiştir.

Arap Baharı olarak adlandırılan toplumsal hareketler dalgasının Orta Doğu ve Kuzey Afrika'ya yayılarak büyük toplumsal / politik dönüşümlere neden olurken, Howard ve Hussain'e göre (2012: 4) İnternet, mobil telefonlar ve sosyal ağlar bu süreçte hareket mobilizasyonu, haberleşme ve kitleyi büyütme bağlamında birtakım olumlu katkılar sunmuştur. Bu yaklaşıma göre, sosyal medya enformasyonun üretimi ve dağıtımında önemli dönüşümler yaratmış; harekete katılanlar arasındaki bağların ve etkileşimin yoğunlaşmasını sağlamış ve sosyal medya bu kişilerle "dünya kamuoyu" arasında bir köprü işlevi görmüştür. Eltantawy ve Wiest'e göre ise (2011: 1218-1219), protestolarla ilgili bilgilerin anlık şekilde tüm dünyaya

dağılması, toplumsal hareket katılanları izole bir halde kalmaktan kurtarmış, hareketlerin kısmi olarak başarıya ulaşmasının tek ve ana nedeni olmamakla birlikte sosyal değişime giden süreci hızlandırmıştır. Paralel biçimde, gazetecilerin yanı sıra, blogger'lar ve sıradan vatandaşlar özellikle Twitter'a yeni bir anlam yükleyerek ve her biri birer muhabir gibi çalışarak, dijital iletişim ortamında muhalif ağlar yaratmış; sosyal medya iletişimi (çevrimiçi) ile sokak hareketleri (çevrimdışı) arasında bir etkileşim sağlamışlardır. Ayrıca, sosyal medya üzerinden gerçekleşen beğenme, yeniden paylaşma, destek bildirme gibi etkileşimlerin, sokakta olanlarla bir dayanışma hissi yaratarak hareket içerisindeki duyguların güçlenmesine katkı yaptığı ifade edilmiştir. Arap Baharı'na olumlu yaklaşan sosyal hareket araştırmacılarından Castells de (2013: 101), Facebook ve Twitter gibi sosyal ağların kendiliğinden köklü bir değişime yol açmasalar bile bölge halkları arasında ağlar oluşturma, uluslararası destek ağlarına ulaşabilme ve sivil liderler vasıtasıyla çok fazla sayıda insanı protesto için harekete geçirme açılarından kritik öneme sahip olduğunu vurgulamıştır.

4. Siber Uzam ve 15-M Hareketi

15 Mayıs 2011 tarihindeki yerel seçimler öncesinde İspanya'nın 50 farklı şehrinde 130 bine yakın insan herhangi bir siyasi partinin ya da sendikanın desteği olmadan protesto eylemleri başlatmıştır. 19 Haziran 2011 tarihinde ise Avrupa Birliği'nin para politikalarını ve kapitalist ekonomi anlayışını protesto eden 250 bin civarında kişi tekrar İspanya sokaklarına çıkmıştır. İspanyol kamu kanalı RTVE'ye göre protestolara toplamda 7-8 milyon arasında kişi katılmıştır. Mısır'da Tahrir Meydanı'nda yaşandığı gibi İspanya'da da kent meydanları kamusal mekânlar olarak toplumsal değişim taleplerinin görünür hale geldiği alanlara dönüşmüştür. Eylemlerin mobilizasyonu temel olarak sosyal medya üzerinden, "şimdi gerçek demokrasi" mottosuyla oluşturulan ve 400 farklı küçük grubun katılım sağladığı dijital platform vasıtasıyla sağlanmıştır.

Eylemlerin taşıyıcı kitlesi "işsizlik sıkıntısı yaşayan" eğitim seviyesi yüksek (büyük oranda daha önceden politik aktivizm geçmişi olmayan) gençler olmuş, neo-liberal politikalarının yarattığı ekonomik krizler ve geçim sıkıntısı protestoların temel nedenleri olarak vurgulanmıştır. Global kapitalist ekonomik krizin Avrupa'ya ve özel olarak da İspanya'ya dramatik ekonomik / sosyal etkileri olmuştur. 2011 yılında İspanya'da işsizlik oranı %20, genç işsizliği ise %44 olarak kayda geçmiştir. Avrupa Birliği ortalaması ise %9,3'tür (Eurostat, 2017; Anduiza vd., 2012: 751). Ekonomik kriz İspanya'daki politik yapıya karşı toplumda oluşan öfkeyle birleşmiş, ülke genelindeki huzursuzluk hem çevrimiçi hem de çevrimdışı ortamda görünür hale gelmiştir.

Postill'e (2014: 59) göre de İspanya'daki protestolar sırasında bir "çevrimiçi medya patlaması" yaşanmış ve sosyal hareketle organik bağlantı içinde çok çeşitli / yaratıcı medya pratikleri sergilenmiştir:

Tablo 2: 15-M Hareketinin Yeni Medya Repertuarı

Çevrimiçi forumlar (Burbuja.info)
Çevrimiçi basın açıklamaları
İspanya seçim sistemine ilişkin eğitici dokümanlar
Dijital medyada yapılan paylaşımların (<i>Tweetler</i>) çıktılarının sokaklara yapılandırılması
Dijital ortamda paylaşılan karikatürler
Alternatif çevrimiçi radyo yayıncılığı
<i>Flickr</i> üzerinden başlatılan "vatandaş fotoğrafçılığı" inisiyatifi
Dijital ortamda dolaşıma sokulan kısa video klipler
Çevrimiçi "canlı" (gerçek zamanlı) yayıncılık
<i>Facebook</i> grupları
<i>Twitter</i> hesaplarından yapılan paylaşımlar

Anduiza vd. (2012: 760) 15-M hareketi üzerinde yaptıkları araştırmada, dijital medyada (spesifik olarak sosyal ağlarda) gerçekleşen yoğun mobilizasyonun, çok az kaynağa ve örgütlenme tecrübesine sahip olan küçük toplulukların / organizasyonların değişim isteklerini dışa vurmalarını kolaylaştırdığını iddia etmişlerdir. Monterde ve Postill de (2013: 429-430) 15-M hareketi ve dijital teknolojilerin kullanımı üzerine yaptıkları araştırmada, maliyetsiz ve yaygınlıklarıyla cep telefonlarının toplumsal hareket grupları için iletişim süreçleri bağlamında zaman-mekân kısıtlarını ortadan kaldırdığı, internet vasıtasıyla gerçekleştirilen mobilizasyonun temel olarak cep telefonları aracılığıyla yapıldığı sonucuna varmışlardır. Bu çerçevede 15-M hareketinin "gerçek" toplumsal taleplerin dillendirilmesinde dijital medyanın "sanal" olanaklarının da kullanıldığı, toplumsal hareketler repertuarının siber uzam lehinde genişlemesinin örneklerinden biri olduğu vurgulanmıştır.

Böylece araştırmacılar tarafından "yeni toplumsal hareketler" paradigmasına oturtulan protestolar, çevrimiçi gevşek / konjonktürel ağlara

dayanan yapısı, bireysel performansların etkisi ve hiyerarşik olmayan örgütlenme biçimiyle sivrirmiştir. Geleneksel politik parti ve organizasyonların, ana akım medyanın, işçi sendikalarının ve sivil toplum örgütlerinin toplumsal değişim için yetersiz İspanya konjonktüründe; İnternet mobilizasyonunu da kullanan siyasi tecrübeye sahip olmayan genç kitleler, bireyselliklerini de bir kenara bırakmadan “daha fazla demokrasi” sloganıyla toplumsal anlamda görünür olma mücadelesi vermişlerdir. Anduiza ve diğ.’ne (2012: 762) göre, Orta Doğu’daki toplumsal hareketler ve özel olarak önceki bölümde bahsedilen Arap Baharı’ndan farklı olarak, Avrupa’daki İnternet / iletişim özgürlüklerinin bu coğrafya özelinde görece daha geniş olması İnternet mobilizasyonunun uzun soluklu olmasına ve hareketin toplumsal kazanımlarının daha sürdürülebilir olmasına yol açmıştır.

5. Madalyonun Öteki Yüzü: Yeni İletişim Teknolojilerinin Sınırlılıkları

Yeni iletişim teknolojilerinin toplumsal hareketler bağlamında birey ve topluluklara sunduğu dijital araçların önemine ve etki kapasitesine şüpheyle yaklaşan araştırmacılar da bulunmaktadır. Castells (2015: 226) gibi yazarlar internet ve sosyal ağları başka araçlarla desteklenmeleri gerekmele birlikte yeni toplumsal hareketlerin vazgeçilmez bir unsuru olarak görmektedirler. Fuchs’un (2017: 107) bu görüşe olan eleştirisi, internetin toplumsal hareketler için olmazsa olmaz bir bileşen olmadığı yönündedir. *Arap Baharı* sırasında Mısır’da 27 Ocak 2011 tarihinde başlayan internet kesintisini örnek veren Fuchs, bunun hareketi sona erdirmediğini, aksine toplumsal hareketliliğe katılan insan sayısının arttığını ifade etmiştir. Bunun yanında internet tabanlı bir toplumsal hareketin kendiliğinden demokratik bir niteliğe sahip olduğu görüşü de eleştirilmiş (Fuchs, 2017: 108), ırkçı hareketlerin de sosyal ağlarda örgütlenebileceği ve/veya katı hiyerarşiye ve liderliğe sahip toplumsal hareketlerin sosyal ağları kullanabileceği vurgulanmıştır.

Bir diğer husus ise dijital erişim bağlamında küresel manada ortaya çıkan eşitsizliklerdir. İnternete ve dijital araçlara erişim göz önüne alındığında, dünyanın gelişmiş ve gelişmekte olan / az gelişmiş ülkeleri arasında ciddi farklılıklar olduğu görülmektedir. Sorun internete erişimle de kalmamakta, dijital araçları kullanan insanların katılımları ve dijital okuryazarlık seviyeleri de farklılık göstermektedir. Küresel çaptaki toplumsal hareketlerden ve dünya geneline yayılan bir sivil toplumdan bahsedilen günümüzde, dijital teknolojileri kullanım ve onlara erişim bağlamında ortaya çıkan eşitsizlikler bu hareketlerin demokratik potansiyellerini sekteye uğratmaktadır (Van Laer and Van Aelst, 2010: 245). Castells de (1997: 6-16) paralel biçimde internetin ortaya bir enformasyon bolluğu çıkardığını,

öngörülemeyen bir netice olarak sosyo-ekonomik gruplar arasındaki enformasyon farkı ve dijital eşitsizliklerin arttığını ifade etmiştir. Bu anlamda Arap Baharı Hareketi'nin ortaya çıktığı Orta Doğu ve 15-M Hareketinin merkezi olan Avrupa coğrafyası arasındaki, vatandaşlarının genelinin internete ve sosyal medyaya erişimi bağlamındaki eşitsizlikler, toplumsal hareketlerin topluma tabanına yayılması bağlamında da başka eşitsizlikleri doğurabilmektedir. Bunun yanı sıra sosyal ağların salt eğlence ve tüketim amacıyla kullanımının artması da internet dolayısıyla sosyo-politik katılımın arttırılması ve demokratik ortamın tesisi ideallerine olumsuz etki yapabilmektedir.

İnternet tabanlı olarak düzenlenen imza kampanyaları, sosyal farkındalık girişimleri ve sosyal medya çalışmalarının toplumsal etkisi de eleştirilere konu olmaktadır. Klavye aktivizmi (*slacktivism*) olarak da adlandırılan bu tür girişimler, kişileri konforlu alanlarına hapsederek sosyal hayatta inisiyatif almaktan geri bıraktıkları ve gerçek bir sivil toplumun oluşumunu engelleyerek katılımcılar arasında bir kereye mahsus ve zayıf bağlar yarattıkları gibi nedenlerle eleştirilmiştir (Meikle, 2002: 14; Gladwell, 2010: 42-49). Christensen (2011) de sadece sosyal ağlarda kalan bu türdeki girişimlerin gerçek hayattaki etkilerinin sınırlı kaldığını, insanları çevrimdışı ortamdaki politik tartışma ve karar alma süreçlerinin dışında bıraktığını iddia etmiştir. İnternet tabanlı olarak örgütlenen farkındalık yaratma ve hak arama mücadeleleri ancak gerçek hayatla (*çevrimdışıyla*) etkileşim halinde olduğunda anlamlı sonuçlar verebilmektedir. Knibbs (2013) de *klavye aktivizmini* sosyal medya platformlarında "beğeni" ya da "paylaşım" yoluyla kişilere belirli bir tatmin duygusu sağladığı, böylece kişilerin herhangi bir eylemsellik içine girmeden toplumsal meselelere karşı salt izleyici konumunda kaldıkları nedeniyle eleştirmiştir. Bu görüşe göre sadece dijital araçlarla ifade edilen itirazlar kişilerin herhangi bir efor sarfetmelerini veya zaman harcamalarını gerektirmez ve bu yüzden toplumsal meselelerin çözümü bağlamında kalıcı sonuçlar üretmekten uzaktırlar. Bu konuya örnek olarak "Afrikalı Çocuklara Yardım" amaçlı kurulan Facebook grubunu veren Morozov (2011: 190), topluluğun 1.7 milyon üyesi olmasına rağmen sadece 12 bin dolar yardım topladığını belirtmiş, kişilerin yardım etme ve faydalı olma gibi insani ihtiyaçlarını sosyal medya üzerinden gidermeye başladıklarını, ancak tam da bu yüzden gerçek etkilerinin sınırlı kaldığını ifade etmiştir.

Yeni iletişim teknolojilerinin toplumsal hareketler ve değişimler üzerinde doğrudan etkisi olduğu yolundaki teknolojik determinist yaklaşıma karşı çıkan Anderson (2011: 2) ise bu çerçevede 2010 yılında Tunus'ta başlayan ve Arap coğrafyasının genelini etkileyen *Arap Baharı* sürecindeki gelişmeleri örnek vermiştir. Anderson'a (2011: 2) göre toplumsal hareketlerin farklı coğrafyalara yayılması yeni iletişim teknolojilerinden önce de rastlanan bir durumdu ve örneğin I. Dünya Savaşı sonrasında ABD Başkanı Woodrow Wilson'un yayınladığı "ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı" Arap

coğrafyasındaki milliyetçilik akımlarını tetiklemiş, bu kapsamda sadece herhangi bir etkileşimsel özelliği bulunmayan telgraf haberleşmesi kullanılmıştı. Bu görüşe göre, Mısır'da Facebook üzerinden örgütlenen ve sosyal ağlarda kampanya yapan kişiler, I. Dünya Savaşından sonra Orta Doğu'da sivil itaatsizliği topluma yayan milliyetçi Arapların toplumsal ağlarının modern bir versiyonunu teşkil etmekteydi (Anderson, 2011: 2). Mico ve Casero-Ripolles'in (2014: 869) 15-M hareketi üzerine yaptıkları araştırmada ise, sosyal medya ve mobil telefonların hareketin başarısında etkili olmakta birlikte, genel kamuoyunun ilgisini harekete çekmede asıl rolü geleneksel medyanın üstlendiği ortaya koyulmuştur. Sosyal medya toplumsal hareket çevreleri üzerinde etkili olsa da hareketin popüler hale gelerek amaçlarıyla ilgili bilgilerin kamuoyuna ulaşmasında geleneksel medya kilit rol oynamıştır. Bu eleştirilere göre, kitle iletişim teknolojilerinin toplumsal hayata dahil olmasından beri toplumsal hareketler bu imkanlardan beslenmiştir ve sosyal medya da bu devamlılık içinde değerlendirilmelidir.

Tüfekçi'nin (2014: 7-8) *Arap Baharı* sırasındaki sosyal medya kullanımı ile ilgili çalışmasında ise, toplumsal hareketlerin başlangıcında yeni iletişim teknolojilerinin hareketlerin büyümesinde bir katalizör işlevi görebildiği, ancak uzun vadede sosyal medyanın manipülasyon ve toplumsal hareket ağlarını kontrol amacıyla da kullanılabilirdiğini ifade edilmiştir. Papacharissi ve Oliveira da (2012: 277-278) *Arap Baharı* ve sosyal ağlarla ilgili araştırmalarında, sosyal medya üzerinden hareketle ilgili yapılan paylaşımların dram ve duygusal öğeleri ön plana çıkartarak izleyicilerin ilgisini çektiğini, ancak yine sosyal ağlar üzerinden yayılan dezenformasyona dayalı bazı bilgilerin hareketin hak aramaya ilişkin taleplerine zarar verebildiğini belirtmişlerdir.

Wolfsfeld ve diğ. de (2013: 119-120) *Arap Baharı* süresince toplumsal harekete katılan kişilerin sosyal medya kullanımı üzerine yaptıkları araştırmada, bu ağlardaki trafiği anlamak için politik atmosferi iyi analiz etmenin gerekliliğini ve sosyal medya kullanımındaki artışların genelde sokaktaki politik / sosyal gelişmeler sonrası ivmelendiği sonucuna varmışlardır. Flesher Fomiyana'ya (2014: 167-177) göre de 15-M hareketinde yeni medya önemli bir rol oynamakla birlikte, hareketin dinamiklerini oluşturan sosyal ve toplumsal hareket ağları sosyal medyanın devreye girmesinden çok daha önce örgütlenmiştir. Bu yaklaşıma göre, 15-M Hareketi salt sosyal medyada gerçekleşen bir mobilizasyonun ötesinde, İspanya'da 1980'lerin başından itibaren oluşmaya başlayan, demokratik taleplere sahip kolektif bir alternatif kimlik hareketiydi (Flesher Fomiyana, 2015: 144).

Öte yandan, Evgeny Morozov "*Ağ Yanulması: İnternet Özgürlüğünün Karanlık Tarafı*" isimli kitabında yeni iletişim ağlarının kendiliğinden demokratik bir

ortam sağlayacağı yönündeki *siber ütopyacı* yaklaşıma karşı çıkararak *siber realist* bir tutumu ön plana çıkarmıştır. Konuyu açıklamak için 2009 yılında Moldova’da komünist iktidara karşı gelişen toplumsal hareketleri örnek veren Morozov (2011: 232), bu hareketin *Twitter* ile birlikte anılmasının gerçek durumu yansıtmadığını ileri sürmüştür. Ona göre Moldova’da o tarihlerde *Twitter* kullanıcıları azınlıktadır ve böyle bir toplumsal hareketi sürükleyebilecek potansiyeli taşımamaktadır. Bu kapsamda Gladwell de (2010: 42-49) özellikle Arap ve eski Sovyet coğrafyasında gerçekleşen ve sosyal medya ile birlikte anılan hareketlerin aslında yeni iletişim teknolojileri temelli olmadığını, genelde batılı gazetecilerin özellikle *Twitter* üzerinden yaptıkları paylaşımlar ve açtıkları *hashtagler* ile sosyal medyada belirli bir hacim ve yoğunluk yarattıklarını ifade etmiştir. 15-M hareketi ile ilgili yapılan bir *Twitter* araştırmasında ise, hareket sırasındaki *Twitter* paylaşımlarının 15-M’nin eşitlik ideolojisiyle çeliştiği tespit edilmiştir. Konuyla ilgili yapılan araştırmalarda, hareketin *Twitter* etkinliğinin, küçük bir “kanaat önderi” grubun dikkatlerin büyük kısmını kendi üzerlerinde topladığı “hiyerarşik yapı” doğrultusunda ilerlediği ortaya koyulmuştur (Algül, 2014: 145; Gerbaudo, 2014: 229-230).

Sosyal ağlar ve toplumsal hareketler ilişkisi bağlamında özellikle *Twitter* ve *Facebook* gibi sosyal medya platformlarının popülerlik kazanmasıyla birlikte gündeme gelen bir diğer konu da bu platformların hız ve anıdalığa dayalı yapısının manipülasyonlara ve sahte haberlerin hızlı bir biçimde yayılmasına sebebiyet verebilmesidir. Örneğin Arap Baharı döneminde Mısır’da devlet yetkilileri tarafından bazı yanlış bilgilerin hareketin aleyhine olacak şekilde sosyal medyadan devreye sokulduğu, böylece toplumsal hareketin manipüle edildiği iddia edilmiştir (Shehebat, 2015: 84). Bu amaçla özellikle *Facebook* ve *Twitter* üzerinden sahte hesaplar, botlar ve troller kullanılabilir. Srinivasan’a (2014: 75-76) göre aynı dönemde toplumsal harekete katılanlar da sosyal medyada ve kamuoyunda moral üstünlük sağlamak için bazı hesapların ele geçirilmesi ve dezenformasyona dayalı bilgilerin yayılması gibi taktiklere başvurabilmiştir.

Oxford Sözlüğü tarafından 2016’da yılın sözcüğü seçilen ve “kamuoyunun oluşum sürecinde duygu, kişisel inanış ve yönlendirmelerin gerçeklere göre daha az etkili olması durumu” olarak tanımlanan *post-truth* (gerçek ötesi) konsepti, özellikle sosyal medya üzerinden yayılan sahte haberlerin toplumsal olayları ve kamuoyunu negatif biçimde etkileme potansiyeli çerçevesinde açıklayıcı olmuştur. Bu kavram hakkında ilk defa yazan Keyes (2004: 12), yalan ve aldatmacanın modern toplumun bir parçası haline geldiğini ve gerçekliğin sosyo-politik manada önemini kaybetmeye başladığını ifade etmiştir. İnternetin ve dijital ağların da sosyal denkleme eklenmesiyle birlikte sanal ortamda geçirilen zaman artmış, sahte haberler özellikle sosyal medyada daha hızlı bir biçimde dolaşıma girmeye başlamıştır. Böylece kamuoyunun doğru bilgiler temelinde oluşması ve

toplumda yayılan bilgilerin doğruluğunun sorgulanması gibi hususlar ikinci plana atılmaya başlanmıştır.

Örneğin ABD'deki 2016 Başkanlık Seçimleri ve Birleşik Krallıktaki Avrupa Birliğinden ayrılma seçeneğinin oylandığı *Brexit* referandumu sırasında sosyal medya üzerinden birçok sahte haberin yayıldığı, bu haberlerin yanlış olduğu ilan edilse bile insanların aklında haberin sahte versiyonunun kaldığı ve toplumda manipülatif / yalan bilgilerle oluşan kanuların seçim sonuçlarını etkilediği sıklıkla dile getirilmiştir (Davies, 2016; Kucharski, 2016: 525; Rose, 2017: 555-558). Konuyla ilgili olarak Birleşik Krallık Parlamentosu tarafından yayınlanan "Dezenformasyon ve Sahte Haberler" (2019) isimli güncel raporda, sosyal medya platformlarının dezenformasyona karşı tarafsız bir tutum sergileyemeyecekleri ve mecralarını regüle etmeleri gerektiği, konuyla ilgili uluslararası denetleme birliklerinin devreye girmesinin önemi ve kişilerin mahremiyetine şirketler tarafından saygı gösterilmesi konuları gündeme getirilmiştir. *Reuters Digital*'in (2018: 9) son raporuna göre de tüm dünyada internette yer alan haberlere güvensizlik duyan kişilerin %54'e eriştiği görülmektedir. Özellikle Avrupa Birliği ve üye ülkeleri de son dönemde internetin yol açtığı toplumsal risklere karşı önlem almaya başlamıştır.

Suiter'a (2016: 26) göre de topluma sunulan haberlerin gerçekliğinin ikinci plana atılmaya başlandığı dijital ortamda, popülist, radikal ve göçmen karşıtı / ırkçı söylemler yükselişe geçebilmekte, bununla paralel şekilde de topluma zararlı bir takım toplumsal hareketlilikler gelişebilmektedir. Manipülatif içeriklerin dijital ağların çarpan etkisiyle kamuoyuna hızlıca etki etmesi, belirli bir proje kapsamındaki sahte (bot / troll) hesapların yönlendirici paylaşımları sahte haberlerin geniş kitlelere ulaşarak onların fikirlerini şekillendirmeleri sürecine negatif etki yapmaktadır. Ancak burada sosyal medya kullanıcılarını ve bireyleri her türlü çarpıtmaya ve yönlendirmeye açık, pasif konumdaki "nesne"ler olarak görmek doğru olmayacaktır. Kişiler gerekli donanım ve dijital araçlara sahip oldukları sürece yönlendirmelere karşı mücadele edebileceklerdir. Bu çerçevede özellikle sosyal medyanın bilinçli kullanımı, dijital okuryazarlık seviyelerinin yukarı çekilmesi, haber teyit platformlarının desteklenmesi ve bireylerin dijital ortamda yayılan sahte haberlere karşı farkındalıklarının yükseltilmesi önem kazanmaktadır. Dijital ağların gündelik hayatı kolaylaştırıcı etkilerinden faydalanmakla birlikte onların getirebileceği tehlike ve risklerin farkında olmak sağlıklı bir toplumsal düzen için elzem hale gelmiştir.

Dijital iletişim ağlarının toplumsal etkileri tartışmaya açıldığında gündeme getirilmesi gereken bir diğer husus da dijital pazardaki büyük şirketlerin kullanıcılara yönelik gözetim, sınıflandırma ve kişisel bilgiler depolama

faaliyetleridir. Bauman ve Lyon'un da (2013) bu kapsamda ortaya attığı *akışkan gözetim* kavramıyla günümüzün sürekli değişime açık modern ortamında özellikle tüketimi artırma ve pazarlama hedefli olarak dijital araçların şirketler tarafından sıklıkla kullanıldığını belirtmiştir. Buna göre sosyal medya platformları sürekli olarak gözetlenmekte, kullanıcı aktiviteleri ve kişisel bilgileri kayıt altına alınmakta, bilahare bu bilgiler ekonomik ve / veya politik amaçlarla kullanılmakta ya da üçüncü taraf şirketlere / kurumlara satılabilmektedir. Dijital gözetleme konusunda araştırmalar yapan Fuchs da (2011: 299-300) dijital teknolojilerin bilgiye ulaşımı kolaylaştırmakla birlikte kullanıcıların yaptıkları *Google* aramalarından bankacılık işlemlerine kadar çoğu işlemde dijital ayak izleri bırakmalarına sebep olduklarını belirtmiştir. Böylece toplanan büyük veri kullanıcıların çeşitli ekonomik, politik ve sosyal özellik ve tercihlerine göre sınıflandırılmasına olanak sağlamaktadır. Bu sınıflandırma sonrasında ise belirli kullanıcı grupları oluşturulmakta, arama motorları ve sosyal medya platformları tarafından kişilerin önüne kullanıcı gruplarının özelliklerine göre içerikler getirilmektedir. Böylece literatürde *alternatif getto* ve *yankı fanusları* olarak kavramsallaştırılan dijital alanlar oluşmakta, kişilerin sahip olduğu fikir, inanış ve tercihler sağlanmaktadır ve farklı görüş / değerlere yönelik tolerans ve empati duygusu azabilmektedir (Fuchs ve Sandoval, 2015: 171-173; Boutyline ve Willer, 2017: 565-566). Yani hem kişisel mahremiyetin sınırları hem de sosyal ağlarda özgür tercihler yapma konuları tartışmalı hale gelmektedir.

McChesney (2014: 80-83) ise internet ve sosyal medya ortamına büyük küresel şirketlerin hakim olduğunu, bu şirketlerin çoğu zaman ittifak halinde çevrimiçi ortamın büyük bölümünü kontrol altında tuttuklarını ve maddi çıkarları çerçevesinde sosyal ağlara yön verdiklerini ifade etmiştir. Bu kapsamda internet ortamının demokratikleşme vaadi sekteye uğramakta, sosyal ağlar büyük şirketlerin ekonomik çıkar motivasyonlu yönlendirmelerine açık hale gelmektedir. Geleneksel medyada görülen salt kar hedefi gütmeye ve tekelleşme eğilimleri küresel şirketlerin faaliyetleriyle yeni medyaya da taşınmakta, internetin toplumları demokratikleştirme potansiyeline dair iyimser iddialara her geçen gün daha fazla itiraz yükselmektedir (Scheufele and Nisbet, 2002: 69-70).

Sonuç ve Tartışma

Yeni iletişim teknolojilerinin 21. yüzyılla birlikte hızla gelişmesi, internet ve sosyal ağların devreye girmesiyle birlikte, bu dijital araçların politik katılımı arttıracığı, sivil toplumu güçlendireceği, bilgiye ulaşımı kolaylaştıracağı ve toplumların demokratikleşmesine hizmet edebileceği sıklıkla dile getirilmiştir (Dahlgren, 2000: 339-340; Papacharissi, 2002: 10-11; Balkin 2004: 2-4). İnternet sağladığı dijital araçlarla özellikle ana-akım medyada kendine yer bulamayan ya da maliyet yüksekliği nedeniyle kendi iletişim / medya çalışmalarını yürütmekte zorlanan toplumsal hareketler ve toplumsal

gruplar için maliyetsiz çözümler sunabilmektedir (Rodriguez, 2000: 150-152). Facebook'ta belli bir amaç kapsamında kurulan gruplar, Twitter'da yürütülen *hashtag* çalışmaları, Youtube ya da Periscope gibi sosyal medya platformları üzerinden yapılan canlı yayınlar ve bloglar buna örnek olarak verilebilir. Söz konusu sosyal medya platformları, yeni toplumsal hareketlerin taraftar kazanmaları, mesajlarını toplumun daha geniş kesimlerine yayabilmeleri ve kendi aralarında hızlı biçimde haberleşebilmelerine katkı sunabilmektedir. Bu sayede kişiler sosyal ağlarda içerik üretebilmekte, zaman zaman profesyonel gazetecilik ve sivil toplum sözcülüğü gibi görevleri de üstlenerek siyasal iletişim süreçlerini dijital medyaya taşıyabilmektedir.

Ancak, söz konusu mecralarda paylaşım yapan toplumsal grupların çevrimiçindeki etki kapasitelerinin sınırlılıkları, *yankı fanuslarına* sıkışma riski, dijital araçlara erişim noktasındaki eşitsizlikler, tek başına sayısal ağlara yaslanarak çevrimdışı organizasyonları ikinci plana atmanın tehlikeleri ve dijital ortamda örgütlenen yeni toplumsal hareketlerin gevşek ve istikrarsız yapılanma biçimleri düşünüldüğünde; yeni iletişim teknolojilerine tek başına toplumsal hareketleri sürükleyecek bir olgu olarak yaklaşmak da zorlaşmaktadır. Bu anlamda yeni iletişim teknolojilerine doğrudan toplumsal değişimi tetikleyen ve kamuoyunun demokratikleşmesine aracı olan bir fenomen olarak yaklaşmak yerine; onların toplumsal hareketleri destekleyici niteliklerini ve bu çerçevede çevrimiçi - çevrimdışı (yüz yüze iletişim) arasındaki etkileşime dayanan ilişkiyi ön plana çıkarmak daha doğru olacaktır. Arap Baharı sürecinde sosyal ağların zaman zaman manipülatif biçimde ya da gözetim amacıyla kullanımı, toplumun genelinin sosyal medyaya ulaşım bağlamındaki dijital eşitsizliklerin görmezden gelinmesi ve Arap ülkelerinin toplumsal dinamiklerinin ikinci plana atılarak hareketlerin ivmelenmesi sürecinde teknoloji/sosyal medya etkisinin "abartılması" gibi olgular kayda değerdir. Benzer şekilde, İspanya'daki 15-M Hareketinin mobilizasyonu da aslında sadece dijital ağlara değil, ülkede 1980'lerden beri var olan protesto kültürü ve çeşitli dayanışma ağlarına dayanmaktadır. Yine 15-M özelinde, toplumsal hareketin popülerleşerek tabana yayılmasında geleneksel medyanın azımsanmayacak bir rolü bulunmakta ve Twitter üzerinden gerçekleşen mobilizasyonda hareketin "eşitlikçi" iddialarıyla örtüşmeyen bir "kanaat önderi" grubun hiyerarşisi gözlemlenmektedir (Gerbaudo, 2014: 230).

Bu bağlamda, dijital ortamın getirdiği riskler de hem yeni toplumsal hareketler hem de sağlıklı kamuoyu oluşumunun hayatiyeti bağlamında göz önüne alınmalıdır. Sosyal ağlarda hızlı biçimde yayınlanan dezenformasyona dayalı haberler, ekonomik ve politik amaçlarla toplanan kişisel bilgiler, siber zorbalık, siber terörizm, dijital şirketler tarafından gelişmiş algoritmaların ardına gizlenen sansür ve yönlendirmeler sivil toplumun yanı sıra toplumsal değişim hedefi olan toplumsal hareketleri de

olumsuz biçimde etkilemektedir. Bu çerçevede dijital araçların getirdiği risklerin farkında olmak, buna uygun bir dijital okuryazarlık bilinci geliştirmek ve yeni iletişim teknolojilerinin toplumsal etkileri konusunda şüpheli ve sorgulayıcı kalabilmek elzem hale gelmektedir. Siyasal iletişim süreçlerinin büyük oranda dijital ortama taşındığı ve kamuoyunun sosyal ağlarda şekillenmeye başladığı günümüzde, bu ağlara karşı eleştirel kalabilmek ve internete kendiliğinden demokratikleştirici bir misyon yüklemek yerine internet ortamını demokratik ve şeffaf hale getiren süreçleri desteklemek daha bilinçli bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır.

Kaynakça

- Algül, F. (2014). Yeni toplumsal hareketler ve sosyal medya: Kuzey ormanları savunması hareketine yönelik bir örnek olay incelemesi. *Marmara İletişim Dergisi*, (22): 139-152.
- Anderson, Lisa (2011). Demystifying the Arab Spring: parsing the differences between Tunisia, Egypt, and Libya. *Foreign Affairs*, 2(7): 2-7.
- Anduiza, E., Cristancho, C., ve Sabucedo, J. M. (2014). Mobilization through online social networks: the political protest of the indignados in Spain. *Information, Communication & Society*, 17(6): 750-764.
- Balkin, J. (2004). Digital speech and democratic culture: A theory of freedom of expression for the information society. *NYU Law Review*, 79(1): 1-58.
- Bauman, Z., ve Lyon, D. (2013). *Akışkan gözetim*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Boutyline, A., ve Willer, R. (2017). The social structure of political echo chambers: Variation in ideological homophily in online networks. *Political Psychology*, 38(3): 551-569.
- Calhoun, C. (1993). New social movements of the early nineteenth century. *Social Science History*, 17(3): 385-427.
- Cammaerts, B. (2015). Social media and activism. (Ed. Robin Mansell, Peng Hwa) *The International Encyclopedia of Digital Communication and Society*, Oxford, 1027-1034.

- Castells, M. (1997). An introduction to the information age. *City*, 2(7): 6-16.
- Castells, M. (2013). *İsyân ve Umut Ağları: İnternet Çağında Toplumsal Hareketler*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Christensen, H. S. (2011). Political activities on the Internet: Slacktivism or political participation by other means? *First Monday*, 16(2). Erişim: 12.06.2019 <https://firstmonday.org/article/view/3336/2767>
- Cohen, J. L., ve Arato, A. (1994). *Civil society and political theory*. UK: MIT Press.
- Çayır, K. (1999). *Yeni sosyal hareketler*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Dahlberg, L. (2001). The Internet and democratic discourse: Exploring the prospects of online deliberative forums extending the public sphere. *Information, Communication & Society*, 4(4): 615-633.
- Dahlgren, P. (2000). The Internet and the Democratization of Civic Culture. *Political Communication*, 17(4): 335-340.
- Davies, W. (2016). The age of post-truth politics. *The New York Times*, 24. Erişim Tarihi 21.06.2019 <https://www.nytimes.com/2016/08/24/opinion/campaign-stops/the-age-of-post-truth-politics.html>
- Diani, M. (2000). Social movement networks. Virtual and real. *Information, Communication & Society*, 3(3): 386-401.
- Eltantawy, N., ve Wiest, J. B. (2011). The Arab spring, Social media in the Egyptian revolution: reconsidering resource mobilization theory. *International Journal of Communication*. 5(18): 1207-1224.
- Eurostat. (2017). Erişim 03.04.2019 <http://ec.europa.eu/eurostat>
- Flesher Fominaya, C. (2014). *Social movements and globalization: How protests, occupations and uprisings are changing the world*. London: Palgrave Macmillan.
- Flesher Fominaya, C. (2015). Debunking Spontaneity: Spain's 15-M/Indignados as Autonomous Movement. *Social Movement Studies*, 14(2): 142-163.
- Fuchs, C. (2011). Web 2.0, presumption, and surveillance. *Surveillance & Society*, 8(3): 288-309.
- Fuchs, C., ve Sandoval, M. (2015). *Of capitalist and alternative social media*, London: Routledge.
- Fuchs, C. (2017). *Social media: A critical introduction*. UK: Sage Publishing.
- Gerbaudo, Paolo (2014). *Twitler ve Sokaklar*, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Gladwell, M. (2010). Small change. *The New Yorker*, 4: 42-49.

- Haberli, M. (2012). Yeni Bir Örgütlenme Biçimi Olarak Sanal Cemaatler. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 118-134.
- Howard, P. N., ve Hussain, M.M. (2013). *Democracy's fourth wave?: digital media and the Arab Spring*. Oxford: Oxford University Press on Demand.
- Keyes, R. (2004). *The post-truth era: Dishonesty and deception in contemporary life*. US: St. Martin's Press.
- Knibbs, K. (2013). Slactivists, unite! Social media campaigns aren't just feel-good back patting. *Digital Trends*, Erişim 22.06.2019. <http://www.digitaltrends.com/social-media/slactivists-unite-social-media-campaigns-arent-just-feel-good-back-patting/>
- Kucharski, A. (2016). Post-truth: Study epidemiology of fake news. *Nature*, 540. s. 525.
- Marx, G., ve McAdam, D. (1994). *Collective behavior and social movements: process and structure*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- McChesney, R. (2014). *Digital disconnect: How capitalism is turning the internet against democracy*. New York, NY: The New Press.
- Meikle, G. (2002). *Future Active: Media Activism and the Internet*. New York, London: Routledge.
- Melucci, A. (1980). The new social movements: A theoretical approach. *Social science information*, 19(2): 199-226.
- Micó, J. ve Casero-Ripollés, A. (2014) Political activism online: organization and media relations in the case of 15M in Spain, *Information. Communication & Society*, 17(7): 858-871
- Monterde, A., ve Postill, J. (2013). Mobile ensembles: The uses of mobile phones for social protest by Spain's indignados. In Goggin, G. & Hjorth, L. (Eds.), *Routledge Companion to Mobile Media*. New York: Routledge.
- Morozov, E. (2011). *The net delusion: The dark side of Internet freedom*, New York: PublicAffairs.
- Papacharissi, Z. (2002). The Virtual Sphere: The Internet as a Public Sphere. *New Media and Society*, 4(1): 9-27.
- Papacharissi, Z., ve de Fatima Oliveira, M. (2012). Affective news and networked publics: The rhythms of news storytelling on# Egypt. *Journal of Communication*. 62(2): 266-282.
- Parliament UK (2019). Disinformation and fake news: Final report, Erişim 22.06.2019. <https://www.parliament.uk/business/committees/committees-a->

z/commons-select/digital-culture-media-and-sport-committee/news/fake-news-report-published-17-19/

- Postill, J. (2014). Democracy in an age of viral reality: A media epidemiography of Spain's indignados movement. *Ethnography*, 15(1): 51-69.
- Reuters Digital. (2018). Reuters Institute Digital News Report. Erişim 22.06.2019. <http://media.digitalnewsreport.org/wp-content/uploads/2018/06/digital-news-report-2018.pdf?x89475>
- Rodriguez, C. (2000). Civil society and citizens' media. (Ed Karin G. Wilkins) *Redeveloping communication for social change, Theory, practice, power*, s. 147-160.
- Rose, J. (2017). Brexit, Trump, and Post-Truth Politics. *Public Integrity*, 19(6): 555-558.
- Shehabat, A. (2015). Arab 2.0 Revolutions: Investigating Social Media Networks during waves of the Egyptian political uprisings that occur between 2011, 2012 and 2013. Humanities and Communication Arts University of Western Sydney: Master Thesis.
- Scheufele, D., ve Nisbet, M. (2002). Being a citizen online: new opportunities and dead ends. *Harvard International Journal of Press/Politics*, 7(3): 55-75.
- Srinivasan, R. (2014) What Tahrir Square Has Done for Social Media: A 2012 Snapshot in the Struggle for Political Power in Egypt. *The Information Society*, 30(1): 71-80.
- Suiter, J. (2016). Post-truth Politics. *Political Insight*, 7(3): 25-27.
- Topal Demiroğlu, E. (2014). Yeni toplumsal hareketler: bir literatür taraması. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*. 2(1): 133-144.
- Touraine, A. (1999). *Toplumdan Toplumsal Harekete, Yeni Sosyal Hareketler/Teorik Açılımlar*. Ed. Kenan Çayır, İstanbul: Kaknüs Yayınları:
- Tüfekçi, Z. (2014). Social movements and governments in the digital age: Evaluating a complex landscape. *Journal of International Affairs*, Volume 68(1): 1-19.
- Offe, C. (1985). New social movements: challenging the boundaries of institutional politics. *Social research*, 52(4): 817-868.
- Van Laer, J., ve Van Aelst, P. (2010). Cyber-protest and civil society: the Internet and action repertoires in social movements. *Handbook on internet crime*, s. 230-254.

